

Тематски зборник научних радова од међународног значаја

**УБИСТВО И САМОУБИСТВО У НАУЧНОМ
И УМЕТНИЧКОМ СТВАРАЛАШТВУ**

УБИСТВО И САМОУБИСТВО У НАУЧНОМ И УМЕТНИЧКОМ СТВАРАЛАШТВУ

(Тематски зборник научних радова)

Издавач

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић
имејл: institut.skr@gmail.com

За издавача

Проф. др Драган Танчић

Главни и одговорни уредник издавачке делатности

Проф. др Драган Танчић

Уредили и приредили

Др Ивана Женају Рајовић, виши научни сарадник
Др Сена Михаиловић Милошевић, научни сарадник
Др Марина Мијатовић, научни сарадник
Др Петар Ристановић, научни сарадник

Научни савети и публикације

Проф. др Драган Танчић, редовни професор, Институт за српску културу
Приштина – Лепосавић

Др Јасмина Ахметагић, научни саветник, Институт за српску културу
Приштина – Лепосавић

Проф. др Миодраг Гордић, редовни професор, Факултет за пословне студије и право,
Универзитет УНИОН „Никола Тесла“

Проф. др Неђо Даниловић, редовни професор, Универзитет МБ

Проф. др Весна Балтезаревећ, редовни професор, Мегатренд универзитет
Др Драгана Јањић, научни саветник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Др Марија Јефтимјевић Михајловић, виши научни сарадник,
Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Др Марина Мијатовић, научни сарадник, Институт за српску културу
Приштина – Лепосавић

Лектура и коректура

Др Јелена Војиновић Костић, ванредни професор

Компјутерска обрада

Миодраг Панић

Штампа

ГИД „Pi-press“, Пирот

Корица: Надгробни споменици у порти манастира Сочанице (И. Женају Рајовић)

Тираж 150

ISBN 987-86-89025-53-8

Тематски зборник научних радова
од међународног значаја

**УБИСТВО И САМОУБИСТВО
У НАУЧНОМ И УМЕТНИЧКОМ
СТВАРАЛАШТВУ**

Лепосавић, 2024

Рецензенти и њихове афилијације

Проф. др Волфганг Рорбарх, академик, Универзитет у Бечу

Проф. др Татјана Сењушкина, Кримски федерални Универзитет Вернадски, Симферопол, Руска Федерација

Проф. др Наталија Николаевна Муравјова, Јужни федерални универзитет, Руска Федерација

Проф. др Томас Каналик, Фрајбург

Др Јекатерина Јентина, доктор политичких наука, Национални истраживачки универзитет „Виша школа економије“, Москва, Русија и професор Факултета светске економије и међународних односа; Центар за медитеранске студије

Др Тодор Галунов, ВТУ „Св. Кирил и Методиј“, Исторически факултет, ВТУ Велико Трново

Проф. др Недељко Станковић, Европски универзитет Брчко дистрикт; Европски универзитет „Калос“, Беч

Проф. др Полона Шпрајц, Факултет за организационе науке, Крањ, Универзитет у Марибору, Словенија

Проф. др Дејан Михаиловић, Технички универзитет Монтереи, Мексико

Проф. др Бошко Сувајцић, Филолошки факултет у Београду, Универзитет у Београду

Проф. др Снежана Милосављевић Милић, Филозофски факултет у Нишу, Универзитет у Нишу

Проф. др Марко Атлагић, Филозофски факултет у Косовској Митровици, Универзитет у Приштини

Проф. др Тиодор Росић, Педагошки факултет у Јагодини, Универзитет у Крагујевцу

Проф. др Сунчица Денић Михаиловић, Учитељски факултет у Врању, Универзитет у Нишу

Проф. др Миодраг Гордић, Факултет за пословне студије и право, Београд

Др Ђорђина Трубарац Матић, виши научни сарадник, Етнографски институт САНУ

Проф. др Невенка Нићин, Европски универзитет „Калос“, Тузла

Проф. др Изет Банда, Европски универзитет „Калос“, Тузла

Проф. др Небојша Лазић, Филозофски факултет у Косовској Митровици, Универзитет у Приштини

Проф. др Марија Коцић, Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Др Немања Мрђић, виши научни сарадник, Археолошки институт Београд

Др Бобана Миловановић, виши научни сарадник, Археолошки институт Београд

Др Слободан Селенић, виши научни сарадник, Институт за новију историју Србије

Др Хаџи Владан Станковић, научни сарадник, Институт за политичке студије

Др Драгомир Бонџић, виши научни сарадник, Институт за савремену историју Београд

Др Милути Живковић, виши научни сарадник, Институт за савремену историју Београд

Проф. др Драгана Сарајлић, Факултет уметности у Звечану, Универзитет у Приштини

Проф. др Биљана Павловић, Учитељски факултет у Призрену, Лепосавић, Универзитет у Приштини

Проф. др Петар Рајчевић, Учитељски факултет у Призрену, Лепосавић, Универзитет у Приштини

Др Милан Гулић, виши научни сарадник, Институт за савремену историју, Београд

Др Јасмина Ахметагић, научни саветник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Др Драгана Јањић, научни саветник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Др Драган Танчић, виши научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Др Весна Зарковић, виши научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Др Марија Јефтимљевић Михајловић, виши научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Др Иван Беџић, виши научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Др Борис Стојковски, доцент, Филозофски факултет у Новом Саду, Универзитет у Новом Саду

Др Далибор Беложић, виши научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Др Александар Павловић, виши научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Др Мирјана Бечејски, виши научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Др Гордан Бојковић, виши научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Др Ена Мирковић, научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Штампање овог зборника суфинансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број: 451-03-66/2024-03 од 26.01.2024. године.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	11–16
-----------------	-------

ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

Јасмина М. Ахметагић, <i>Самоубиство: Случај Рјейнин</i> (Милош Црњански: Роман о Лондону)	19
Мирјана М. Бечејски, „Прича је основни принцип ума.“ <i>Наративна емисија у збици документарних прича</i> Зашто сам убила Љиљане Бинићанин	39
Јелена М. Војиновић-Костић, <i>Језичке карактеристике</i> <i>ојрошћаних писама самоубица</i>	55
Сена М. Михаиловић Милошевић, Ана М. Мумовић, <i>Од вишешкој</i> <i>одобравања до балијске размешљивости: Време у коме</i> <i>„јушка само суди“ у пријовешкама Григорија Божовића</i>	67
Ана М. Андрејевић, <i>Самоубиство у енглеској ренесансној култури</i>	87

ПОЛИТИКОЛОГИЈА, ПРАВО, СОЦИОЛОГИЈА И КУЛТУРОЛОГИЈА

Драган Љ. Танчић, Волфганг Рорбах, Снежана М. Простаченко, <i>Самоубиство и право на животи</i>	107
Јана Комар Владимирова, <i>Трагедија крађанској рати у Донбасу</i> <i>у сјоменицима</i>	123
Јуриј В. Шахин, <i>Масовна убиства крађана Одесе:</i> <i>Реакција међународних организација</i>	139
Тодор Галунов, <i>Правосудна реформа БЗНС-а</i> <i>и политичких партија (1920)</i>	147
Когут Виктор Григорјевич, Нуришев Генадиј Николајевич, <i>Поводом ишћања „албанизације“ Балкана</i>	155
Баранецки Андреј Наумович, <i>Уништавање народа СССР-а</i> <i>и проблем артикулације његове самоидентификације</i>	161

Марина Д. Мијатовић, <i>Самоубиство као последица насиља у њаринерском односу</i>	179
Бојан Н. Шево, Полона Шпрајц, Наталија Киренко, <i>Самоубилачки тероризам и жртве самоубилачкој тероризма</i>	191
Срђан Ж. Словић, <i>Тероризам као појединачни или колективни акт насиља</i>	203
Ратомир Д. Антоновић, <i>Етички аспекти хомицида</i>	215
Ненад М. Антонијевић, <i>Пресуда Окружној суда у Београду њројив Вилијама Клинијона и осталих, од 21. септембра 2000. године, као историјски извор за убиства крађана СР Југославије у НАТО агресији 1999. године</i>	231

ИСТОРИЈА, АРХЕОЛОГИЈА, ЕТНОЛОГИЈА

Марко П. Атлагић, Александар Л. Мартиновић, Филип М. Обрадовић, <i>Масакар у Сребреници 1995. године је највећи њријумф њројааде</i>	253
Анчев Стефан Иванов, <i>Самоубиство корисника неолибералној модела ујрављања свеојом</i>	267
Весна С. Зарковић, <i>Дијломајски ѡредсјавници Русије међу срјским народом ѡочеоком XX века – жртве балканске ѡолијике</i>	281
Милутин Д. Живковић, Ивана С. Женарју Рајовић, <i>Облицы ѡорјуре као ѡрашеће ѡјаве ејничкој и верској насиља на Косову и Мејохији и Сјарој Рашки (1878–1945)</i>	303
Божица Ж. Славковић Мирић, <i>Ујицај (само)убиства албанској министра ѡривреде Нако Сјируа на јујословенско-албанске односе (1945–1948)</i>	317
Далибор З. Велојић, <i>Смрјносј војника на ѡеритјорији косовске дивизијске обласји 1919–1934</i>	335
Ена С. Мирковић, <i>Ликвидација „народних ѡејријајшеља“ и „сарадника окујајора“ у Београду ѡсле Друјој свеојској рајиа</i>	349
Урош С. Шешум, <i>Убиство чејничкој војводе Глијора Соколовића 1910. и срјска јавносј</i>	373
Ратомир З. Миликић, <i>Жртве у државним ударима у модерној срјској историји до 1941. године</i>	385

Петар Р. Ристановић, <i>Убиство Данила Милинчића 1982. године и ошварање косовској њишњања у српској јавности</i>	403
Немања Ж. Девић, <i>Самоубиства у крађанском крају у Србији 1941–1945. године</i>	421
Миомир Б. Гаталовић, <i>Повод, насилност и последице предентисничких демонстрација Албанаца на Косову и Метохији 1968</i>	441
Јован Д. Симијановић, Мирјана М. Симић, <i>Покушај самоубиства на седници Среској комисији Савеза комуниста Србије у Краљеву 1954. године (Сукоби у Среском комисији среза Жичкој Комунистичке партије Србије 1948–1955.)</i>	457
Горан М. Јанићијевић, <i>Убиство и самоубиство између етики и естетике на одабраним примерима из историје уметности</i>	473

CONTENT

FOREWORD	11–16
----------------	-------

LANGUAGE AND LITERATURE

Jasmina M. Ahmetagić, <i>SUICIDE: THE CASE OF RJEPNIN</i> (<i>MILOŠ CRNJANSKI: THE NOVEL ON LONDON</i>)	19
Mirjana M. Bečejski, „ <i>STORY IS THE FUNDAMENTAL</i> <i>PRINCIPLE OF INTELLECT</i> “, <i>NARRATIVE EMPATHY</i> <i>IN THE COLLECTION OF DOCUMENTARY STORIES</i> <i>WHY I KILLED OF LJILJANA BINIĆANIN</i>	39
Jelena M. Vojinović Kostić, <i>LANGUAGE CHARACTERISTICS</i> <i>OF SUICIDE LETTERS</i>	55
Sena M. Mihailović Milošević, Ana M. Mumović, <i>FROM KNIGHTLY</i> <i>APPROVAL TO BALI OBVIOUSNESS: THE TIME WHEN</i> <i>„THE GUN ONLY JUDGES” IN THE STORIES</i> <i>OF GRIGORIJE BOŽOVIĆ</i>	67
Ana M. Andrejević, <i>SUICIDE IN ENGLISH RENAISSANCE CULTURE</i>	87

POLITICOLOGY, LAW, SOCIOLOGY AND CULTUROLOGY

Dragan LJ. Tančić, Wolfgang Rohrbach, Snežana M. Prostačenko, <i>SUICIDE AND THE RIGHT TO LIVE</i>	107
Yana Komar Vladimirovna, <i>TRAGEDIES OF THE CIVIL WAR</i> <i>IN DONBAS IN MONUMENTS</i>	123
Yuri V. Shanin, <i>MASS KILLINGS OF ODESSA CITIZENS:</i> <i>REACTION OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS</i>	139
Todor Galunov, <i>THE JUDICIAL REFORM OF BZNS</i> <i>AND POLITICAL PARTIES (1920)</i>	147
Kogut Victor Grigorievich, Nuryshv Gennady Nikolaevich, <i>ON THE ISSUE OF THE „ALBANIZATION” OF THE BALKANS</i>	155

Baranetsky Andrey Naumovich, <i>THE DESTRUCTION OF THE PEOPLE OF THE USSR AND THE PROBLEM OF SUBSTANTIATING THEIR SELF-IDENTIFICATION</i>	161
Marina D. Mijatović, <i>SUICIDE AS A RESULT OF VIOLENCE IN A PARTNER RELATIONSHIP</i>	179
Bojan N. Ševo, Polona Šprajc, Natalia Kirinko, <i>SUICIDE TERRORISM AND VICTIMS OF SUICIDE TERRORISM</i>	191
Srdjan Ž. Slović, <i>TERRORISM AS THE INDIVIDUAL OR COLLECTIVE ACT OF VIOLENCE</i>	203
Ratomir D. Antonović, <i>ETHICAL ASPECTS OF HOMICIDE</i>	215
Nenad M. Antonijević, <i>THE VERDICT OF THE COUNTY COURT IN BELGRADE AGAINST WILLIAM CLINTON AND OTHERS FROM 21ST OF SEPTEMBER 2000, AND HISTORICAL SOURCE FOR MURDERS OF THE CITIZENS OF FEDERAL REPUBLIC OF YUGOSLAVIA IN NATO AGRESSION 1999.</i>	231

HISTORY, ARCHEOLOGY, ETHNOLOGY

Marko P. Atlagić, Aleksandar L. Martinović, Filip M. Obradović, <i>MASSACRE IN SREBRENICA 1995 IS THE BIGGEST TRIUMPH OF PROPAGANDA</i>	253
Anchev Stefan Ivanov, <i>SUICIDE OF USERS OF THE NEOLIBERAL MODEL OF GOVERNING THE WORLD</i>	267
Vesna S. Zarković, <i>DIPLOMATIC REPRESENTATIVES OF RUSSIA AMONG THE SERBIAN PEOPLE AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY – VICTIMS OF BALKAN POLITICS –</i>	281
Milutin D. Živković, Ivana S. Ženarju Rajović, <i>FORMS OF TORTURE OF ETHNIC AND RELIGIOUS VIOLENCE IN KOSOVO AND METOHIJA AND STARA RAŠKA (1878–1945)</i>	303
Božica Ž. Slavković Mirić, <i>THE IMPACT OF KILLING/SUICIDE OF THE ALBANIAN MINISTER OF ECONOMY NAKO SPIRU ON THE YUGOSLAV-ALBANIAN RELATIONS 1945-1948</i>	317
Dalibor Z. Velojić, <i>MORTALITY RATES OF SOLDIERS IN THE REGION OF THE KOSOVO MILITARY DIVISION 1919-1934</i>	335
Ena S. Mirković, <i>THE LIQUIDATION OF THE „PEOPLE’S ENEMIES“ AND „COLLABORATORS“ IN BELGRADE AFTER WORLD WAR II</i>	349

Uroš S. Šešum, <i>ASSASSINATION OF THE CHETNICK DUKE GLIGOR SOKOLOVIĆ IN 1910 AND SERBIAN PUBLICITY</i>	373
Ratomir Z. Milikić, <i>VICTIMS OF COUPS IN MODERN SERBIAN HISTORY UNTIL 1941</i>	385
Petar R. Ristanović, <i>THE MURDER OF DANILO MILINČIĆ 1982 AND OPENING OF KOSOVO ISSUE IN SERBIAN PUBLICITY</i>	403
Nemanja Ž. Dević, <i>SUICIDES IN THE CIVIL WAR IN SERBIA 1941-1945. YEARS</i>	421
Miomir B. Gatalović, <i>THE OCCASION, VIOLENCE AND CONSEQUENCES OF IRREDENTIST DEMONSTRATIONS OF ALBANIANS IN 1968</i>	441
Jovan D. Simijanović, Mirjana M. Simić, <i>SUICIDE ATTEMPT DURING CONFERENCE MEETING IN REGIONAL DEPARTMENT OF COMMUNIST PARTY OF SERBIA IN KRALJEVO IN THE YEAR OF 1954 (CONFLICTS IN THE REGIONAL DEPARTMENT OF COMMUNIST PARTY OF SERBIA IN ŽIČA DISTRICT 1948-1955)</i> ...	457
Goran M. Janićijević, <i>MURDER AND SUICIDE BETWEEN ETHICS AND AESTHETICS IN SELECTED EXAMPLES FROM THE HISTORY OF ART</i>	473

*Милуџин Д. ЖИВКОВИЋ**

Институт за савремену историју – Београд

*Ивана С. ЖЕНАРЈУ РАЈОВИЋ***

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

ОБЛИЦИ ТОРТУРЕ КАО ПРАТЕЋЕ ПОЈАВЕ ЕТНИЧКОГ И ВЕРСКОГ НАСИЉА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ И СТАРОЈ РАШКИ (1878–1945)***

Айсџиракџи: Намера аутора је да у чланку осветле бројна убиства и облике насиља које је становништво Косова и Метохије и Старе Рашке чинило једно над другим, укажу на једну од спона која кроз деценије (ако не и векове) на морбидан начин повезује ове две територије, и најважније, да покушају да одреде узроке оваквог понашања и његове рефлексije у данашње време. Користећи објављену и необјављену архивску грађу, као и одабрану научну литературу која се дотицала ове теме, одговоре ћемо потражити у троуглу између: менталитета, сложеног историјског наслеђа и социјално-економске ситуације у датом временском периоду на Косову и Метохији, односно Старој Рашки.

Кључне речи: Албанци, Срби, муслимани, тортуре, злостављање, убиство, злочин.

УВОД

Одговарајући на изазов који је пред нас поставила тема научне конференције, дошли смо на идеју да истражимо питање бројних злочина које су припадници различитих етничких и верских група чинили једни другима на простору Косова и Метохије и Старе Рашке у прошлости. Посебну пажњу обратили смо на облике тортуре коју су починиоци спроводили над жртвама, јер смо мишљења да она као таква, суштински, није до сада

* Виши научни сарадник, ORCID 0000-0002-5960-1017, mizivkovickv@gmail.com.

** Виши научни сарадник, ORCID 0000-0001-5025-578X, ivanazenarju@yahoo.com.

*** Рад је написан у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС; као и у оквиру пројекта „Мултиетничка држава и национални идентитети – искуства Срба у 20 веку (SERBIE20)“ који се реализује у оквиру Програма ИДЕЈЕ Фонда за науку РС (Пројекат бр 7731836).

третирана као засебан проблем. За временски период од 1878. до 1945. године определили смо се из два разлога. Прво, јер постоји обиље архивске документације о овом питању, и друго, да би пратили континуитет насиља који достиже врхунац у глобалној катаклизми какав је био Други светски рат. Циљ нам није био да региструјемо сваки догађај који носи печат тортуре (обзиром да је њихов број огroman), већ да у појединим случајевима тражимо сличност која указује на образац понашања приликом злостављања припадника супротне етничке и(ли) верске групе.¹ Овакав приступ теми отворио је следећа питања: Какве је облике тортуре попримала и шта ју је одликовало? Каква су је садржачка насиља пратила? Да ли се спирала злочина протезала кроз деценије? Шта се тортуром желело постићи? Где се крију њени узроци?

СУРОВОСТ КАО ГЛАВНА ОДЛИКА ТОРТУРЕ

Како на Косову и Метохији тако и у Старој Рашки, међусобне борбе између Албанаца и муслимана (данашњих Бошњака) са једне, односно Срба са друге стране, често су се претварале у брутално насиље. Немилосрдна злостављања су се огледала у: клањима и сечењу жртава хладним оружјем, озлеђивању људи ватром, тешком пребијању, као и разним облицима појединачног и групног силовања.

Хладно оружје је често имало предност над ватреним, вероватно због недостатка и скупocenости овог другог, али и ефекта застрашивања које је производило прво. Декапитација жртава била је честа појава, поготово када се као егзекутори јављају Албанци и(ли) муслимани. Сали Бисља-чауш је на пример, 1895. године убио и „одсекао секиром главу“ извесном Томи из села Могиле, Ђиланске нахије (*Задужбине* 1987: 633). Нешто касније, 1899, косовскомитровачки Албанци су усмртили Глигорија Кујунџића из Пећи док је послом боравио у вароши. То су учинили у заптијској (жандармеријској) станици, тако што су му „главу секиром преполовили“, а онда куршумима тело „изрешетали“ до непрепознатљивости (*Задужбине* 1987: 651). Јоса Радина из Шекулара код Андријевице су даље, муслимани из Ругове убили, одсекли му главу и два дана је по улицама Пећи бацали и шутирали пре сахране. Овај случај се одиграо 1912. године (*Задужбине* 1987: 716–717).

1 Тортуре над „другим“ није наравно, ограничена на простор који се посматра у чланку, нити на само Балканско полуострво. Она се у континуитету јавља кроз векове код многих цивилизација и на свим континентима, укључујући и Европу. О томе више видети у: Сидни Пеинтер, *Историја средњег века*, Београд, 1997; Хелмут Г. Кенингсбергер, Џери К. Боулер, Џери А. Моуз, *Европа у шеснаестом веку*, Београд, 2002; Доналд Пенингтон, *Европа у седамнаестом веку*, Београд, 2002; Метју С. Андерсон, *Европа у осамнаестом веку: 1713–1789*, Београд, 2003; Френклин А. Форд, *Европа у доба револуција 1780–1830*, Београд, 2005; Vladimir Petrović, *Etničko čišćenje. Geneza koncepta*, Beograd, 2019.

Јосови сународници из околине Берана су током Јулског устанка у Црној Гори против италијанске окупације 1941,² прво једног муслимана убили мрцварењем, а затим другом одсекли главу.³ Паралелно, али не и повезано са тиме, пештерски муслимани су Миладина Ђаловића ранили из пушака, заклали га и онда му откинули главу. Затим су је натакли на један колац, користили је као пушчану мету и данима је држали изложену у селу Ђерекарама на Пештеру (Живковић 2018а: 189). Готово идентичну судбину доживео је старац Арсеније Илић из Топличана код Суве Реке. Њему је глава такође одсечена и на колцу ношена кроз село (Антонијевић 2017: 272–273). Новопазарски муслимани и Албанци из Дренице су новембра 1941. године, после успешне одбране Новог Пазара од Срба, седморици погинулих нападача одсекли главе и на бајонетима пушака их носили кроз варош. Неколико дана касније су истоветно поступили и са: осамдесетогодишњим Тодором Бачанином из села Требића, стогодишњим Петром Милошевићем и деведесетогодишњим Јованом Колаковићем из Батњика.⁴

Поред обезглављивања, регистровани су и случајеви уморства многоструким убодима ножем и(ли) сабљом, односно комадање жртава углавном употребом секире. Извесног Ђорђа из села Дворана код Суве реке, „Арнаути Лапинци секирама су исекали на комаде“ 1898. године. Истовремено је и Вукашин Митровић из Јажинца код Штрпца „исечен на комаде“ у Гатањској шуми. На пролеће следеће године нападнут је свештеник Јован Катић из Дренице, који је прво претучен приликом чега му је избијена вилица, да би затим био многоструко „ножевима избоден“ (*Загужбине* 1987: 644, 652). Када су током такозване „Колашинске афере“ 1901. године, људи Исе Бољетинија ликвидирали Србина Башчаревића из Угљара, то су урадили са чак 17 убода ножем (Зарковић 2008: 85). Четири године након овог злочина, Иљам, син Ђоцин, из села Отоманаца „сикиром је убио и свог искасапио“ терзију Рада Пантина из Пећи, док је овај прикупљао вересију од дужника у поменутом месту. Непосредно пред ослобођење Косова и Метохије у Балканским ратовима, Албанци Селим Јашаров и Рамо Дервишев

2 Априла 1941. године Краљевина Југославија је у рату поражена од стране Сила Осовине и распарчана између Немачке, Италије и њихових сателита. Простор Косова и Метохије и Старе Рашке је подељен на италијанску, немачку и бугарску окупациону зону. Италијани су свој већи део припојили великоалбанском протекторату (Косово и Метохија без Косовскомитровачког округа и Сиринићке жупе), а мањи Гувернаторату Црна Гора (Стара Рашка без Новог Пазра, Тутина и Рожаја). Такво стање потрајало је све до септембра 1943. године и капитулације Италије. Тада Немци преузимају контролу над целим простором бивше Краљевине Југославије.

3 Војни архив (ВА), Независна држава Хрватска (НДХ), кут(ија) 171а, ф(асцикла) 1, док(умент) 9, 1–2; Исто, кут. 85, ф. 8, док. 32, 1.

4 Историјски архив Краљево (ИАК), фонд 412, Лични фонд Тихомира Ђорђевића (ТЂ), кут. 37, док. Писмо Тихомира Шарковића Милану Недићу о стању у срезовима Косовско-митровачком, Дежевском и Студеничком од 9.12.1941. године, 3; Исто, фонд 420, НОБ, кут. 15, Вукоман Ђулафић, Четничка организација на терену среза Дежевског у Другом светском рату, 67.

из Ђилана напали су на кућу Васе Стевића и ножевима га изболи, после чега су га и исекли (*Загужбине* 1987: 693, 721).

Са сличном праксом се наставило и током Другог светског рата. Муслимански разбојници су 1941. године ухватили и на „зверски начин заклали“ монахињу Пелагију у порти манастира Сопоћани.⁵ Њихови сународници из тутинског краја су марта 1943. године лишили живота двадесетпетогодишњу Сару Јеремић са више удараца секиром, после чега је њен леш „исечен на комаде“.⁶ Сличан случај се одиграо нешто касније у долини Лима код Бјелог Поља. Орле Бучан и Захо Међедовић из села Губавча су заробили и секирама погубили: Винку, Станку (16 година), Станицу (5 година) и Јована Тимотијевића (3 године) из села Захумско. Егзекутори су потом раскомадали њихова беживотна тела тако да их је родбина у џаковима однела на укуп.⁷

Посебно суров вид тортуре био је онај који је укључивао употребу ватре. Такве бруталности су у себи носиле и верску примесу, обзиром да је катарза „неверника“ често подразумевала употребу пламена (Petrović 2019: 18, 24; Кенигсбергер, Моуз, Боулер 2002: 247, 323). Још током 60-тих година XIX века Албаци су у селу Крушеву напали „на кућу Васину“ отели му жену и сестру, а мајку „на ватру бацили“ на којој се „на неописивим мукама“ била у „пепео претворила“ (Ристић 1864: 25–26). Поменимо и судбину Цене Парића који је погинуо 1878. године. Остало је записано да су му Албанци „ватру на прсима ложили“. Ту је затим убиство Мите Миковића из Војмислића код Зубиног Потока. Њега је током 1898. „син Амушев из Гилана“ прво „бацио“ у ватру, а онда усмртио хицем из револвера. Сличну судбину је поделио и извесни Величко Пешић из села Божевца, Ђиланске нахије, кога су албански разбојници „пекли“ на ватри (*Загужбине* 1987: 633, 639, 644).

Током већ поменутих борби за Нови Пазар у јесен 1941. године, Албанци и муслимани су заробили и огњу живе препустили: Станимирку Радомировић из Постења, Арсу Павловића из Шаваца са целом породицом, Мату Матовића из Долца и Младена Недељковића из Ботуровина.⁸ За време операција четничких снага у Бјелопољском срезу почетком 1943. године, почињен је велики број злочина над локалним муслиманима. Један међу хиљадама страдалих био је и слепи седамдесетогодишњи старац Мурат Меховић који је „заклан на комаде“ и „бачен у ватру“. Истом приликом су „бачени у ватру“ и: четворогодишњи Џемо и Елмаза, те шестогодишња Шаћира, сви из породице Шабановић. Беги Личини из Корита су са друге стране, четници напунили димије конопљом, везали је за дрво и живу запалили (Matović 2009: 130). Фербуара исте године, у селу Шароњама код Тутина, тамошњи муслимани су Нићифора Марковића „наденули на једну мотку“

5 ИАК, фонд 412, ТЂ, кут. 37, док. Писмо Тихомира Шарковића Милану Недићу..., 3.

6 Архив Србије (АС), Г-2, Комесаријат за избеглице (КИ), кут. 24, р. 48/1944, 3.

7 Архив Југославије, фонд 100, Комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача (ДКРЗ), кут. 746, 60–61.

8 ИАК, фонд 412, ТЂ, кут. 37, док. Писмо Тихомира Шарковића Милану Недићу..., 3

и „пекли изнад ватре“. Старац би преминуо да му у помоћ нису притекли мухамеданци из села Чикоте (Живковић 2018б: 245). Такву срећу нису имали свештеници Лука и Урош Поповић. Њих су управо тих фебруарских дана ухватили припадници једне разбојничке групе пештерских муслимана у православној цркви у Тутину. Потом су их мучили стављањем жара у уста и свуда по телу, пре него што су их тако измрцварене, стрељали.⁹

Поред употребе ватре, жртве су злостављане и на друге начине. Понашање егзекутора је често попримало облик садизма који се огледао у: тешком пребијању разним предметима (неретко са фаталним последицама), мрцваљењу водом, излагању хладноћи, вађењу зуба, везивању сужања ланцима, срамоћењу на јавним местима, итд. Иако се често дешавало да жртве преживе тортuru, она им је ипак наносила тешку физичку и душевну бол. Свештеник Ђорђе Бачанин из села Врачева северно од Новог Пазара је од муслимана 1878. године толико тучен да је преминуо од последица батињања (Женарју 2012: 464). Његовог сународника Денчу Ђокића је османски цариник Мула Дурак из Ѓњилана мучио тако што му је два сата држао „дебео колац у устима“, док је истовремено Миту, Симу, Јована и Трајка, Србе из села Бушице, држао 24 часа на снегу по веома хладном времену. Сви страдалници су се убрзо после тога иселили у Србију. Такође порезник, Мустафа Пашина из Суве Реке, је током 1895. године мрцварио око 20 Срба мештана Доње Гуштерице, тако што их је тукао „два сата, газио ногама, затим им скинуо гуњеве, потопио у реку и приморао их да мокре гуњеве поново обуку па их затим истерао на ветар да се суше“. Већина страдалника је „тешко оболела“ услед претрпљене тортуре (*Задужбине* 1987: 633, 635).

Породицу Радована Велимировића из Угљара у Ибарском Колашину снашле су велике муке током 1899. године. Албанци из суседног села Чабре су прво запалили њихову кућу, па онда „мучили и распудили“ жене и децу, да би самог Радована „пушкама и дрвећем на мртво испребијали“. На исти начин је спахија Имер Селим поступио са једним српским свештеником у Косовској Каменици. Ђоку Мечкаревића из Шаранске реке су албански одметници морили тако што су му везали руке и ноге „усијаним ланцима“ (Перуничкић 1985: 141, 477). Током рације у Ибарском Колашину Иса Бољетини је многе локалне Србе лично тукао „тешким дреновим коцима“ (Батаковић 2006: 147).

Као што се могло видети, на мети Албанаца и муслимана често су се налазили православни свештеници, обзиром да су представљали елиту српског народа на Косову и Метохији и Старој Рашки. Албански војници у османској војсци а са службом у Сјеници, пресрели су 1897. године на локалној пијаци свештеника Џеровића и учитеља Манојла Мрвића. Затим су их опколили и јавно понизили тако што су их испљували, а све због њихових жалби османским властима на страдање српског народа (Јагодић 2009: 138). Парох села Рајетиће на обронцима Рогозне, Милојко, ухваћен је

9 АС, Г-2, КИ, р. 52/1944, 2; АЈ, фонд 110, ДКРЗ, кут. 825, 705–706.

1901. године од стране Адема чауша, који га је свукао до голе коже „везао за кола и три дана и ноћи тукао“ (Зарковић 2008: 89). Селим Бајгора је заробио свештеника Миљка Поповића и пошто га је „добро измучио, одрезао му браду и бркове“ пре него што га је пустио. Овај случај се догодио у селу Бањи код Пећи 1912. године.¹⁰

У селу Сувом Долу на Пештеру албански жандарми су у лето 1941. године три дана без образложења баталили локалне Србе. Тукли су их моткама, пре тога их везујући „псећим ланцима“ (Ђуковић 1964: 81). Мештане села Грболе код Урошевца, припадници исте формације су мучили „чупањем косе и бркова“ (Антонијевић 2017: 287). Чувени првак из Дренице Шабан Полуџа је у јесен исте године у новопазарском затвору мрцварио групу заробљених Срба. То је чинио тако што их је револвером ударао по устима и мотком по леђима док су клечали, а коњским кљештима им чупао зубе.¹¹ Неколико месеци раније у долини Лима, недалеко од Бродарева, од стране локалних муслимана је заробљен старац Андрија Влаховић. Он је после пребијања бачен у реку са везаним тешким каменом око ногу (Рудић – Шћепановић и др. 1987: 398).¹²

Силована су била засебни, окрутни феномен, обзиром да нису познавала границу по питању пола, старосне доби и броја починиоца. О томе сликовито сведочи догађај који се одиграо у Приштини 1894. године. Сина Јована Липљанина, дечака који се враћао из школе, Албанци су ухватили на сред улице, одвукли га у неки затворени простор и „силовали га многи“. Престрашени родитељи су пребегли у Краљевину Србију. Адил Сулејмановић из Приштине је током 1898. године „силовао у винограду, близу саме вароши, девојчицу од 8 година, кћер неког Цвеја“. Када је пронађена, жртва је била „на умору“ услед тешких телесних повреда (*Задужбине* 1987: 634, 651). Да овај облик тортуре није познавао старосну границу казује и случај десетогодишње ћерке Јована Стојановића, такође Приштинца. Њу је отео и силовао извесни Мехмед Алија. Нереаговање османских власти приморало је Стојановића да са породицом напусти Косово и Метохију. Турски војници су затим, заробили једну српску девојку код Косовске Каменице, после чега је дотична особа претрпела групно силовање у којем је учествовало чак 50 мушкараца (Перуничкић 1985: 141, 392). Сличну несрећу доживела је и Рисимка Урошевић из села Јабланице у Новопазарској нахији, коју је 1903. године пресрело и силовало 7 војника редовне османске војске. За почињена кривична дела нико није одговарао. Групно силовање од стране Албанаца претрпеле су 1911. године и жена и ћерка Марка Аврамовића из села Бање у Ибарском Колашину (*Задужбине* 1987: 667, 715).

Митру Ристић из Рабовца код Липљана је непосредно пред ослобођење Косова и Метохије у Балканским ратовима, отела група Албанаца. У заточеништву је провела пуних 11 дана, током којих је била „обешчашћена

¹⁰ *Исјео*, 727.

¹¹ ИАК, фонд 412, ТЂ, кут. 38, Ратни дневник Тихомира Ђорђевића за 1941. и 1942, 49–50.

¹² АЈ, фонд 110, ДКРЗ, кут. 343, 402.

и много намучена“ (*Загужбине* 1987: 727). У Љубижди код Призрена је неки „качак Ајдур из Бусовата“ силовао бабу Танка Вукића, када ова није желела да му ода где се крије њена снаја, на коју се Албанац првобитно намерио (Перуничкић 1985: 180). Масовна силовања су се наставила како у међуратном, тако и у ратном периоду. Приликом напада Срба на Шаховиће 1924. године, десио се велики број насилног узимања жена. Бројна силовања су изненадила савременике, обзиром да су она до тада, наводно, била ретка у црногорској ратној традицији (Ђилас 2005: 211). Други светски рат донео је нове страхоте. Наиме, само током септембра 1941. године у Косовскомитровачком срезу Албанци су силовали 11 девојчица узраста између 11 и 13 година. У Ибарском Колашину су током 1942. године такође забележени бројни случајеви силовања српских жена, као и њихове „продаје“ у робље од стране Албанаца који су их отимали (Живковић 2018б: 68).¹³ У селу Зечевићима напастована је такође, једна жена у седмом месецу трудноће, па је, пошто се није подала нападачима, „свирепо“ убијена. Силована је исторвемено и једна осамдесетогодишња старица (Антонијевић 2018: 295).

НА ГРАНИЦИ ПАТОЛОГИЈЕ? БИЗАРНОСТ КАО ДЕО ТОРТУРЕ

Бројни су примери обрачуна између Албанаца, муслимана и Срба, током којих је насиље достигало невероватне размере окрутности. Ови немили догађаји нису били чести, али су својом морбидношћу остављали дубоке, неизбрисиве, трагове у свести народа. И овде се могу уочити обрасци понашања код починиоца. Сакаћење људи сечењем ушију, носева, дојки и вађењем очију била је честа појава. Примећује се и пракса коју смо дефинисали као потребу за дехуманизацијом жртве, приликом чега се страдалници третирају готово попут животиња (набијање на колац, драње коже, прикивања за дрво, ушкопљивање, черечење и слично). Жртве ове немилосрдне тортуре су без изузетка били и деца, жене и старци.

Када је у село Црни Врх код Пећи, 1864. године дошао извесни Фазлија Арнаутин из Старе Ругове, у „Милошевој кући“ је отео једну Српкињу, а домаћина убио са „18 тешких рана“. Шта је то значило говори нам податак да је Милошев леш пронађен са одсечене обе руке и ископаним десним оком (*Загужбине* 1987: 621). Међу тридесетак Срба које су Албанци ликвидирали на Косову и Метохији током 1898. године, налазио се и Ђорђе Стојковић из околине Суве Реке. Пошто је заклан, егзекутори су му „ишчупали срце и плућа и метнули му их на груди“. Његови остаци су данима остали на отвореном (*Прејиска* 1998: 69–78). Током ове године догодило се још једно свирепо убиство. На путу између села Штиткова и Сјенице

13 ВА, Недићева архива (НДа), кут. 13, ф. 17, док. 13, 1.

пресретен је угледни домаћин Василије Чкоњевић од стране муслиманских разбојника. Они су га затим „измрцварили, пресекли му лобању на двоје и одсекли, па са собом однели десно уво“ (*Задужбине* 1987: 655). Само две године касније опет су забележени идентични облици тортуре. Прво је субаша села Драмића, Новопазарске казе, убијен од стране локалних Срба који су са његовог леша одсекли горњу усну са брковима (Зарковић 2008: 89). Затим је по наређењу Мустај-паше Ђатовића из Сјенице ликвидирани Васо Млађеновић. Њему су приликом уморства извађене очи (Васојевић 1996: 151–152).

Окупацију Југославије у Другом светском рату испуниле су сличне бизарности. Браћа Станоје и Сретко Брајковић су 1941. године „искасапљени“ од стране Алабанца у Истоку. Станоју су живом „извадили очи, секли су му руке и ноге и забадали ножеве у тело“ (Антонијевић 2017: 271). У лето исте године убијено је од стране муслимана 11 Срба из села Слатине недалеко од Бродарева. Они су погубљени на „до тада нечувен зликовачки начин и зверства“. Сужњима су „одсецане главе и удови (па њималожена ватра), језици, носеви и уши“, а након свега, њихова беживотна тела су запаљена и остављена да их разносе пси и дивље звери. Егзекутори су се чак, и фотографисали над ликвидираним Србима (Живковић 2018а: 197).¹⁴ Новембра 1941. године на зверски начин је страдао и Радован Вукајловић из Црнила, села смештеног северно од Урошевца. Локални Албанци су му жицом „ископали очи“, разапели између два дрвета и „убили после свирепог мучења“ (Антонијевић 2017: 282). Већ поменути Шабан Полужа је у сличном временском термину у Новом Пазару убио четворицу Срба мештана, а онда им на очиглед грађана „одсекао уши, носеве и извадио очи“, те тако унакажене лешеве оставио на улици (Живковић 2018б: 92).

Недалеко од Ѓџилана наоружани Албанци су везаном Душану Вуковићу јуна 1942. године, прво „поломили руке и ноге“, па га „искасапили ножевима“ (Антонијевић 2017: 281). Тих дана је група муслимана из села Потковача, Пљеваљски срез, под вођством извесног Селима Зуле, заробила четрнаестогодишњу Јованку Лончар. Да би се осветили њеном оцу, девојку су везали за дрво и силовали, а онда су је заклали, „спалили косу, извадили очи, одсекли брадавице на грудима и месо са листова“.¹⁵ Ратна свакодневница је затим постала још суморнија. Током 1943. године пештерски муслимани су убили Тодору Комљеновић и Станику Славковић из села Трње, па им после егзекуције одсекли дојке и кроз направљене шуљине провукли руке.¹⁶ Поједине муслиманке су са друге стране, после четничких похода јануара–фебруара 1943. године пронађене силоване и мртве, са забоденим

14 АС, Безбедносно информативна агенција (БИА), збирка 266, Историјат Пријепоља, фас. Изјаве и саслушања, 26, 51, 57, 458, 476.

15 Документ који говори о овом догађају налази се у приватној архиви продице Лончар. Ауторима је достављен уз знање власника, а преко историчара Слободана Радовића из Пљеваља.

16 ИАК, фонд 420, НОБ, кут. 14, В. Поповић, Хроника Тутина и среза Штавичког, 259.

кочевима у „стидна места“ (*Genocid* 1990: 348). По бруталности су наставили да се истичу муслимани и Албанци са Пештера. После спаљивања српског села Буђева у мају 1943. године, убијено је на десетине цивила, а више женских тела је тада гнусно унакажено до непрепознатљивости („мотке свих врста забадане у полне органе и онда гуране све до оног тренутка када би, раздеравши полне органе и органе за варење, њихови врхови кроз грудни кош избили на површину тела жртава“).¹⁷

Злоостављање чији је циљ било дехуманизовање жртава вршено је на разне начине. Приликом прокажене истраге Исе Бољетинија у Ибарском Колашину 1901. године, његови људи су мрцварили угледног свештеника Јована Милентијевића тако што би га узjahали и наредили да их преноси преко реке (Јагодић 2009: 139; Батаковић 2006: 147). Пред почетак Првог балканског рата убијено је неколико Срба мештана села Лопиже код Сјенице. Целати су им били „Турци“ који су их пре смрти и мучили. Када су их породице пронашле „кожа им је била цела одрана“ (Васојевић 1996: 160). Током окупације Србије у Првом светском рату на језив начин је пострадао свештеник села Врачева Петар Бачанин. Њега су септембра 1915. године „нашли Турци и убили, опљачкали и коња узели“. Потом су му пробали камилавку, свезали коњу за реп и тако га вукли по улицама Новог Пазара (*Загужбине* 1987: 745). Један од најтежих злочина у међуратном периоду одиграо се 1922. године у тутинском селу Старчевиће. Јурећи муслиманске одметника четници Косте Пећанца су по мраку упали у ово насеље и на разне начине усмртили 28 особа исламске вероисповести. Њихова беживотна тела су затим набацали на једну гомилу и оставили их тако изложене и несахрањене.¹⁸

Као посебно гнусна издвајају се она дела која су чињена покојницима, а на ужас њихових породица. Тако су у селу Рајац на Рогозни, када је преминуо локални свештеник, „Арнаути ископали његов леш, скинули му мантију и бацили га на пут“. Овај немио догађај одиграо се пред Ускрс 1895. године (Перуничкић 1985: 182). Неколико година касније, 1903, исту непријатност доживеле су породице Цепија из Опаве на Рогозни, односно Поповића из Новог Пазара. Прво су муслимани из Вучје Локве „ископали мртва Мелентија Цепију“ и његовом лешу извадили очи и оставили га поред раке, док су њихова браћа по вери из Новог Пазара слично урадили са земним остацима Борисава Поповића, које су „гдно онаказили“ (*Загужбине* 1987: 663).

Морбидно насиље над другим је достигло врхунац током окупације Косова и Метохије и Старе Рашке у Другом светском рату. О томе речито говоре следећи догађаји. Новембра 1941. године Срби са Рогозне су ликвидирали око 20 муслимана из тамошњих села, неке и после свирепих мучења. Наиме, једног муслимана из Вучје Локве Срби су приковали за дрво и тако данима држали пре него што је издахнуо пред очима родитеља

17 АС, Г-2, КИ, кут. 24, р. 42/1944, 6–8.

18 ИАК, фонд 420, НОБ, кут. 14, В. Поповић, Хроника Тутина и среза Штавичког, 85–86.

(Crnovršanin, Sadiković 1996: 218). Албанци су им се реванширали тако што су Рајка Пауновића из села Црнила код Урошевца, живог „набили на колац“. Док је још дисао, бачен је у реку да се утопи. Нешто раније исте године, Светозару Марковићу из Црквене Водице код Обилића је „живом одерана кожа“, док је Милован Дошљак из оближњег села Крушевца „исечен на комаде“ (Антонијевић 2017: 235, 282). Слично су се понели и пештерски муслимани, када су током 1942. године убили старицу Ђуку Попадић из Буђева. То су учинили тако што су јој „навалили на тело (...) три камене плоче“, тако да је њен леш пронађен здробљен. Исти актери су са истим садизмом, натакли на колац једну старију жену из Буђева, која је „нађена мртва са коцем, набијеним кроз уста, који је био продерао све органе и избио кроз грудни кош“. Ово се догодило маја 1943. године.¹⁹

У међувремену, припадници четничких снага су фебруара исте године у селу Буковици код Пљеваља извесног Хаџију Тахировића усмртили тако што су му кожу „дерали од испод колена па уз леђа, (йосле чеја му је, М.Ж.) кожа враћена низ прса“. Овај свирепи чин је заокружен стављањем табле са речима „Муслиманка са ферецом“ на леш. Током четничке војне операције велики број убијених муслимана из Буковице је набацан на гомилу и од њихових остатака је обликован „нужник“. Кулминацију морбидности представљао је натпис „Муслиманска џамија“ на хумци побијених људи (Genocid 1990: 348). Исти случај се догодио у прибојском селу Заостро, где су очевици сведочили да су четници у кући Мемиша Ашћерића хладним оружјем ликвидирали „и старце и жене и дјецу“ и по собама их једноставно набацали једне по другима, тако да су се они још увек живи угушили под теретом мртвих (Radanović 2015: 91). Паралелно са овиме, дешавали су се окрутни злочини у околини Урошевца. Приликом једне рације у селу Грболе, наоружани Албанци су Душана Ђајића везали за мердевине и вукући га истовремено њих шесторица, „рашчеречили у присуству породице“. Неда Видачића су затим повели у оближњу шуму, скинули га до голе коже, изболи ножевима, почупали косу и „одсекли полни орган и мошнице“ (Антонијевић 2017: 289).

Можда и најстрашније од свега до сада наведеног, јесте чињеница да су разни облици тортуре, укључујући и оне најморбидније, погађали једанко жене и децу. Још у шездесетим годинама XIX века имамо случајеве хладнокрвног убијања, отимања и напуштања жена и деце (Ристић 1864: 16, 25). Албанци су даље, 1878, погубили Стојка Вукића из села Подгорца код Витине, а његово четворогодишње унуче ранили (Србија 1978: 322–327). Симптоматичан је случај Анђелије, ћерке Маринка Ђорђевића из Добротина код Приштине. Пошто Маринко није имао да плати порез, двојица заптија су узели „котао вруће воде са огња“ и просули га на „његово девојче“, које је од последица мучења остало инвалид. Ово се догодило 1894. године. Други догађај је смештен у 1898. Годину – неки Наил Нимуновић

19 АС, Г-2, КИ, кут. 24, р. 42/1944, 6–8.

из Башче код Рожаја, напао је са неколико муслимана „кућу Јанићија из истог села“. Ненашавши домаћина, он „тукоше његову жену и сина“ тако да су једва остали живи. Поред тога, отео је и Јанићејеву ћерку (*Задужбине* 1987: 634, 636).

Један турски војник је потом кудаком од пушке „премлатио“ дечака од 12 година, сина Шине Максимовића из Ђиладана. Софроније, игуман Пећке патријаршије, у недела „локалних Арбанаса“ пописао је и двоје „заклане“ деце неког Србина из села Подграђа, код Ђиладана. Крвни деликт је починио њихов комшија римокатолик Ник Иља (*Задужбине* 1987: 638, 641). Незаобилазни Иса Бољетини је током „Колашинске афере“ лично мучио једно српско дете „ужареним машицама“ (Зарковић 2008: 74). Приликом напада албанских разбојника на кућу Станоја Радосављевића 1912. године, поред домаћина убијене су и његове две малолетне унукe Милева и Јелена, скупа са мајком им Магдом (*Задужбине* 1987: 722). Неколико деценија касније, 1941. године, Алабанци су заклали тринаестогодишњег Крсту Килибарду (Антонијевић 2017: 271). Наредне године група Срба је упала у село Грдијевиће код Челебића и пошто није наишла на муслиманске мушкарце, усмртила је неколико жена и малолетне деце. Лешеве жртава су убацили у један хангар и запалили, али су се убрзо вратили и покопали тела која нису изгорела (*Genocid* 1996: 225–226). Средином 1943. године група муслимана је запалила село Попе, јужно од Тутина. Породица Вељовић је цела страдала, а тројица дечака Рајица, Чедо и Велизар су доживела туробну смрт – живи су изгорели у својој кући.²⁰

ЗАКЉУЧАК

Може се са слободом констатовати да тортуре коју смо покушали да осветлимо у чланку није била преовлађујућа појава приликом међуетничког и међуверског разрачунавања између Албанаца, муслимана и Срба. Њени разни облици међутим, нису били ни изолована појава (поготово код масовних злочина пре Балканских и током Другог светског рата), па се за неке може рећи да су се временом претворили у окрутну праксу приликом злостављања (масовна пребијања, декапитације, силовања, употреба ватре за наношење физичких повреда и слично). Албанско-муслиманско насиље видели смо, предњачи, поготово до Првог балканског рата, али су и Срби одговарали са једнаком суровошћу током међуратног периода и у неким фазама окупације у Другом светском рату. У сваком случају, мишљења смо да постоји континуитет када су у питању облици тортуре за цео временски период који смо обрађивали, само се интензитет насиља мења у зависности од степена контроле које су над Косовом и Метохијом и Старом Рашком успевале да постигну државе које су њима управљале. Тортуре је у неким случајевима достигала невероватне степене

20 ИАК, фонд 420, НОБ, кут. 14, В. Поповић, Хроника Тутина и среза Штавичког, 231–232.

окружности, што указује и на патолошко понашање егзекутора (сечење удова, дојки, носева, језика, ушију, вађење очију, драње коже, натицање на колац, ушкопљивање, итд).

Неколико је разлога због којих је вршена тортура над припадницима друге верско-етничке скупине. Она је пре свега, била моћна алатка застрашивања које је даље проузроковало расељавање једног дела становништва. Наведимо податак да су делови Косова и Метохије крајем 19. и почетком 20. века сматрани, уз Јерменију, за „најнесрећнију земљу на свету“ (Petrović 2019: 49), као и да се у таквој атмосфери само од 1880. до 1899. године одавде иселило око 60.000 Срба (Задужбине 1987: 651). На другој страни, током напада Срба из Црне Горе на Шаховиће 1924. године, са својих огњишта је избегло неколико хиљада муслимана. Сукоби око Новог Пазара у јесен 1941. године померили су даље, са својих огњишта око 20.000 Срба и неколико хиљада мухамеданаца (Живковић 2018б: 139–141). У релативно истом периоду из Пећког, Источког, Ђаковичког и Подримског среза иселило се у разним правцима око 75.000 Срба (Антонијевић 2017: 240). Током јануара и фебруара 1943. године акције четника су резултирале прогоном око 35.000 припадника исламске вероисповести из средњег Полимља (Живковић 2017: 975). Пљачка тако напуштених имања и остављених добара била је огромна, у чему се може наћи још један од разлога који је подстицао на насиље.

На крају, сматрамо да би узроке насиља и злостављања које их је пратило, требало тражити у: сложенем историјском наслеђу које баштине Косово и Метохија и Стара Рашка, честој политичкој нестабилности ових простора, специфичној култури ратовања и односа према противнику код, пре свега, Албанаца и муслимана; менталитету становништва, тешкој, вишевековној завађености на верској основи, неутоливој жеђи за перманентном осветом свакога над сваким, итд. Историјска наука је међутим, немоћна да сама одгонетне узроке овог сложеног проблема, барем не без помоћи других наука из друштвено-хуманистичког, али и природног сектора.

НЕОБЈАВЉЕНА АРХИВСКА ГРАЂА

Архив Југославије (АЈ)

Фонд Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача (110)

Архив Србије (АС)

Фонд Безбедносно информативне агенције

Фонд Комесаријата за избеглице (Г-2)

Војни архив (ВА)

Фонд Независне државе Хрватске

Недићева архива

Историјски архив Краљево

Лични фонд Тихомира Ђорђевића (412)

Збирка докумената Народноослободилачке борбе (420)

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

- Genocid 1990: *Genocid nad muslimanima, 1941–1945. Zbornik dokumenata i sećanja*. prir. Vladimir Dedijer i Antun Miletić. Sarajevo: Svjetlost.
- Genocid 1996: *Genocid nad Bošnjacima u Drugom svetskom ratu – dokumenta*. prir. Smail Ćekić. Sarajevo: Udruženje Muslimana za antigenocidne aktivnosti.
- Задужбине 1987: „Извори и сведочанства“. *Задужбине Косова, сјоменици и знамења српског народа*. прир. Атанасије Јевтић. Призрен: Епархија рашко-призренска; Београд: Богословски факултет.
- Перуничих 1985: Бранко Перуничих. *Писма српских конзула из Приштинине: (1890–1900)*. Београд: Народна књига.
- Преписка 1998: *Преписка о арбанаским насиљима у Сјарој Србији 1898–1899*. Београд: Никола Пашић.
- Србија 1978: *Србија 1878. Документи*. Прир. Михаило Војводић и др. Београд: Српска књижевна задруга.

ЛИТЕРАТУРА

- Антонијевић 2017: Ненад Антонијевић. *Косово и Мејхохија 1941–1945. година – Рајни злочини*. Београд: Музеј жртава геноцида.
- Батаковић 2006: Душан Т. Батаковић. *Косово и Мејхохија у српско-арбанашким односима*. Београд: Чигоја штампа.
- Васојевић 1996: Славољуб Васојевић. *Хроника села Ложица*. Београд: САНУ.
- Ћилас 2005: Милован Ћилас. *Бесудна земља*. Београд: Политика, Народна књига.
- Женарју 2011: Ивана Женарју. „Црква Светих Козме и Дамјана у Врачеву: рад на очувању верског и националног идентитета у XIX веку“. *Духовне и материјалне специфичности културе Косова и Мејхохије кроз историју*. Зборник радова. ур. Срђан Словић. Лепосавић: Институт за српску културу, 457–478.
- Живковић 2018а: Милутин Живковић. *Независна држава Хрватска у Србији 1941. Усташки режим у Прибоју, Пријепољу, Новој Вароши и Сјеници (април–септембар 1941)*. Београд: Друштво историчара Србије „Стојан Новаковић“.
- Живковић 2018б: Милутин Живковић. *Између „Велике Албаније“ и окупиране Србије. Нови Пазар, Тушин и Ибарски Колашин (1941–1944)*. Лепосавић: Институт за српску културу.
- Живковић 2017: Милутин Живковић. *Санџак 1941–1943*. Докторски рад. Београд: Филозофски факултет.
- Зарковић 2008: Весна Зарковић. *Афера у Ибарском Колашину 1901–1902. године*. Лепосавић: Институт за српску културу.
- Јагодић 2009: Милош Јагодић. *Српско-албански односи у Косовском вилајету (1878–1912)*. Београд: Завод за издавање уџбеника.
- Кенигсбергер – Боулер и др. 2002: Хелмут Кенигсбергер – Џери К. Боулер и др. *Европа у шеснаестом веку*. Београд: Клио.
- Matović 2009: Alija Matović. *Rožaje i okolina, Ljudi i događaji (1912–1945). Prilozi historiji Bošnjaka*. Rožaje: Centar za Bošnjačke studije.
- Petrović 2019: Vladimir Petrović. *Etničko čišćenje. Geneza koncepta*. Beograd: Arhipelag i Institut za savremenu istoriju.

- Radanović 2015: Milan Radanović. *Kazna i zločin: Snage kolaboracije u Srbiji: odgovornost za ratne zločine (1941–1944) i vojni gubici (1944–1945)*. Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung i Regionalna kancelarija za Jugoistočnu Evropu.
- Рудић – Шћепановић и др. 1987: Вујадин Рудић – Жарко Шћепановић и др. *Бијело Поље*. Београд: Стручна књига.
- Crnovršanin, Sadiković 1996: Harun Crnovršanin, Nuro Sadiković. *Sinovi Sandžaka*. Frankfurt: Sandžačka riječ.
- Ђуковић 1964: Мирко Ђуковић. *Санџак*. Београд: Нолит.

Milutin D. ŽIVKOVIĆ

Ivana S. ŽENARJU RAJOVIĆ

FORMS OF TORTURE OF ETHNIC AND RELIGIOUS VIOLENCE IN KOSOVO AND METOHİJA AND STARA RAŠKA (1878–1945)

Summary

The past of the territory, which encompasses the present geographical entities of Metohija, Kosovo and StaraRaška, is burdened by conflicts of local population on several levels. Parallel to the religious conflicts between Muslims and Christians, there are conflicts based on ethnic diversity (Serbs, Albanians, Muslims / Bosniaks, Turks). Both share a great deal of cruelty and the level of violence as a consequence of the complex political, economic and historical processes that have exposed both Kosovo and Metohija and StaraRaška. The intention of authors is to highlight numerous forms of violence that the population of Kosovo and Metohija and StaraRaška committed over one another, pointing to one of the links that, through decades (if not centuries), connects these two territories in a morbid way, and most importantly, to try to determine the causes of this behavior and its reflections today. We find that there is continuity in the forms of torture for the entire period of time that we have dealt with, only the intensity of violence changes depending on the degree of control over Kosovo and Metohija and StaraRaška that the states that governed them managed to achieve. Torture in some cases reached incredible levels of cruelty, suggesting the pathological behavior of the executor.

Keywords: Albanians, Serbs, Muslims, torture, abuse, murder, crime.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

179.7(082)
343.61(082)
821.163.41.09(082)

УБИСТВО и самоубиство у научном и уметничком стваралаштву : тематски зборник научних радова од међународног значаја / [уредили и приредили Ивана Женарју Рајовић ... [и др.]]. - Приштина [тј.] Лепосавић : Институт за српску културу, 2024 (Пирот : Pi-press). - 492 стр. : илустр. ; 24 cm

Тираж 150. - Стр. 11-16: Предговор / Уредници = Foreword / Editors. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-89025-53-8

а) Самоубиство -- Зборници б) Убиство -- Зборници
в) Књижевност -- Мотиви -- Самоубиство -- Зборници
г) Књижевност -- Мотиви -- Убиство
COBISS.SR-ID 147531273